

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 23
7 december 1968**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort
Telefoon 03490-16474

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

Casper Vogel: Een Odyssee in de ruimte (pag. 4)

B. Stroman: Shakespeare (pag. 5)

L. Brandt Corstius: Marisol Escobar (pag. 6)

Kwee Swan-Liat: Religie zonder openbaring (pag. 7)

Sex als kijklust... of nieuwe moraal?

HET Duitse weekblad Der Spiegel (van 18 november) had op de voorpagina de woorden: 'Sex: Schaulust oder neue Moral?' Het antwoord scheen al te worden gegeven door de bijbehorende foto: een stukje van een naakt liefdespaar. Dus... opwekking van de kijklust. De illustraties binnen-in verhoogden die indruk: zelfs Phil Bloom was er bij, bloot de krant lezend (het was Trouw!) in een VPRO-programma. De tekst echter van het lange artikel was niet achterlijk: ook Playboy heeft soms uitstekende verhandelingen bij uitdagende plaatjes. De bijdrage in Der Spiegel was veelzijdig: zeer veel citaten van evenveel auteurs (bijvoorbeeld Kinsey, Freud, Reich, Mead) en de uitvoerige, kritische bespreking van een nieuw boek van een jonge schrijver, Reimut Reiche, getiteld 'Sexualität und Klassenkampf'.

DE zin van dit boek zal ieder bekend zijn, die iets weet van Wilhelm Reich, die theorieën van Marx en Freud verbond, of van Herbert Marcuse, die zijn marxisme met anarchistische tendensen probeerde te verenigen. De bestaande maatschappij, zo wordt ongeveer betoogd, laat seksuele vrijheden toe, die 'manipuleerbaar' zijn, vaak in de fantasie worden beleefd, bronnen zijn van winst, en het cultuurpatroon of de sociale hiërarchie niet aantasten. Er wordt stoom afgeblazen door 'ersatz-bevrediging' van driften, die veel te sterk onderdrukt zijn door de christelijke seksuele moraal van het verzwijgen, verbieden en dreigen. Maar is men ook op weg naar een nieuwe moraal, andere waarde-oordelen en normen?

DIT vraagstuk kan niet in een tijdschriften-artikel worden opgelost. Maar wel is het opvallend dat de grootste geïllustreerde tijdschriften met miljoenen lezers geen poging meer doen, christelijke geboden en wetten te respecteren. Daarmee wint of behoudt men geen lezers, en het afwijzen van christelijke normen levert geen verlies op. De ontkerstening van de samenleving is juist op dit gebied opvallend. Men kan verontrustende voorbeelden citeren van sensatiezucht, sadisme en masochisme, hysterie en perversiteit. Maar vrijwel niemand heeft neiging, deswege terug te keren naar de geboden en verboden van de kerken. In feite groeit er dus al een nieuwe moraal, van waaruit al die verschijnselen worden beoordeeld.

Der Spiegel noemt zelfs een aantal Duitse wetten (tegen 'vrije liefde', echtbreuk, homosexualiteit enz.) die vodjes papier zijn geworden. Een rechter zei, dat 'men gevangenen in plaats van woningen zou moeten bouwen', als men allen zou willen straffen, die zulke wetten overtreden.

VELE geciteerde deskundigen beschuldigen de kerkelijke en christelijke moraal (met haar seksuele verdringing en onderdrukking, haar lustvijandige tendensen) van het veroorzaken van driftmatige reacties en agressiviteit, het doen ontaarden van erotische instincten in machts- en geweldsdriften. De protestantse theoloog Joachim Scharfenberg heeft geschreven: 'De kerk heeft sinds eeuwen de seksuele nood systematisch uitgebuit ten bate van clericale machtsaanspraken.' En Leona Siebens Schön heeft mannen als Paulus, Augustinus, Hieronymus enz. er van beschuldigd, een 'geslachtsneurose' te hebben gewekt, omdat zij zelf 'bezeten waren van seksuele angst', en van 'pathologische zucht tot zelfkastijding'. Sexualiteit en zonde waren voor hen identiek. Voor de maatschappij bleven de gevolgen niet uit: prostitutie en geweld – aldus de filosoof Plack – hebben de zuivere Eros verdrongen.

IN de literatuur, de film, de beeldende kunsten zijn de uitdagingen aan seksuele taboes legio. En het schijnt zelfs, dat de 'erotisering' van het leven nog steeds toeneemt. Niettemin is het duidelijk dat 'de mens niet bij sex alleen kan leven' en dat bevredigde behoeften ophouden storend te werken op de talloze andere activiteiten, die niet alleen nodig zijn om zich in het leven te handhaven, maar ook lustgevoelens, spanningen en behagen met zich brengen. En veel energie zal altijd weer worden gewijd aan arbeid, spel, kunst, strijd en solidariteit.

Ook op de basis van 'lustaanvaarding' is het leven veel te rijk en te belangwekkend, om zo overmatig als thans de nadruk te leggen op dit ene aspect: de sexualiteit.

ONVERMIJDELIJK raakt men hier aan het probleem der 'sublimering': het omzetten van driften in beheerste energieën. Er is natuurlijk op erotisch gebied al veel meer controle, bijvoorbeeld ter voorkoming van ongewenste zwangerschap. Waar het echter op aankomt is te pogen, de erotiek weer in te voegen in een nieuw cultuurpatroon.

KRITISCH ALLERLEI

Alcohol (I)

IN Frankrijk maakt men zich zeer ongerust over het hoge alcoholgebruik, voor volwassenen namelijk gemiddeld per jaar 28 liter zuivere alcohol. Overwegend (voor zeventig procent) wordt deze hoeveelheid geconsumeerd in de vorm van wijn, die een gehalte heeft van tien tot twaalf procent. Iemand die per jaar 250 liter wijn drinkt heeft dus zijn portie wel binnen. Maar aangezien de vrouwen over het algemeen aanzienlijk minder verbruiken, is het gemiddelde der mannen hoger dan die 28 liter pure alcohol. In elk geval is het 40% hoger dan in Italië, tweemaal zoveel als in Duitsland en driemaal zoveel als in België. Er wordt in Frankrijk ook bier gedronken en vele soorten van gedistilleerd, maar wijn is hoofdzaak. En de consumptie daarvan is niet vermindert, zoals werd gehoopt, maar met de welvaart toegenomen.

Alcohol (II)

NATUURLIJK zijn er mensen, die veel minder en veel meer drinken dan het gemiddelde. En deze laatste lijden aan allerlei ziekten, (vooral van de lever en de nieren) waarvan de behandeling en eventuele genezing zeer kostbaar zijn. Zowel de medicijnen als de operaties op dit terrein verblinden 30% van de totale ziekenhuis-uitgaven. Na de hartaandoeningen en de kanker vormt alcoholisme de derde doodsoorzaak: naar schatting 50.000 gevallen per jaar. Om te zwijgen van de ongevallen (in een bepaald gebied dronk 13% van het spoorwegpersoneel te veel alcohol!) het ziekteverzuim, de verminderde arbeidsprestaties enz. In groot-Parijs jagen de alcoholisten de overheid op zodanige kosten, dat men daarvoor elk jaar een nieuw ziekenhuis zou kunnen bouwen en onderhouden. In het parlement heeft Maurice Schumann nu voorgesteld, de alcoholhoudende dranken extra te belasten en met de opbrengst daarvan de tekorten te betalen op de ziekteverzekering.

Professor (I)

AAN de Vrije (calvinistische) Universiteit van Amsterdam is er ruoer ontstaan doordat aan professor H. van Riessen werd verweten dat hij een voorstander was van de zuidafrikaanse apartheid. Vele studenten wensen van hem geen onderwijs meer te ontvangen in de wijsbegeerte. De professor heeft verklaard dat zijn meningen over de apartheid (die hij verdedigt) niet voortvloeien uit zijn wijsgerige opvattingen. Aldus zou dus iemands levensbeschouwing los staan van zijn sociaal-politieke overtuigingen. In dit geval lijkt het ons gewenst, dat de studenten niet meer verplicht worden in de wijsbegeerte te worden ingewijd

door een man, die zegt dat zijn filosofie niet te maken heeft met zijn sociale opvattingen.

Professor (II)

EEN andere hoogleraar, die zo in moeilijkheden is geraakt dat hij verkoos af te treden, heeft onrust verwekt in Utrecht. Prof. Hooykaas heeft er namelijk op aangedrongen, dat de 'lagere standen' zo weinig mogelijk kinderen voortbrengen, omdat die minder begaafd en intellectueel inferieur zouden zijn. Hij heeft zelfs beweerd dat zeer intelligente nakomelingen van arbeiders... buiten-echtelijk verwekt moesten zijn! (Zeker door landjonkers of studenten uit de hogere standen!) Ook heeft hij smadelijke opmerkingen gemaakt over gekleurde vrouwen. Het zou de moeite waard zijn te weten, wie de voorouders zijn geweest van de professor. Iedereen weet toch wel dat de meerderheid van onze intellectuelen - en van onze bedrijfsleiders - afkomstig blijkt te zijn uit gezinnen van arbeiders en boeren, als men drie of vier generaties terug gaat. Tot zo'n milieu met veelbelovende mogelijkheden wenst de professor kennelijk zijn voorgeslacht niet gerekend te zien. Maar zijn samenwerking met de bezetters tijdens de oorlog (door Het Parool uitvoerig beschreven) verklaart veel.

Doodsbegrip

DE katholieke artsenvereniging organiseerde in Nijmegen een bijeenkomst over 'ingrijpen in het sterven', met het oog op de overplanting van organen van doden op levenden. Een specialist in het overbrengen van nieren zei dat men geen organen mocht ontnemen aan een patiënt, die 'nog niet had opgehouden, patiënt te zijn.' Die dus nog leefde. 'Niettemin zullen reeds vóór de dood is ingetreden organisatorische maatregelen getroffen moeten worden.' Het wordt een griezelige zaak, als men denkt aan de 'zwarte harten' die in Zuid-Afrika blanken in het leven moeten houden. Prof. E. Schillebeeckx moest theoretisch bepalen, wanneer eigenlijk iemand dood is. 'Wanneer het centrale zenuwstelsel van de mens dusdanig ernstig is beschadigd, dat van een hersendood kan worden gesproken, dan is de mens als historisch wezen dood.' Maar dan kan, dank zij de moderne medische apparatuur, een 'nieuwe fase tussen het niet-meer-mens-zijn en het lijk' intreden: met apparaten wordt een lichaam zonder geest levend gehouden. In de fase tussen hersendood en lichaamsdood zouden volgens hem transplantaties van organen uitgevoerd mogen worden. Prof. van Agt waarschuwde echter dat 'volgens een arrest van de Hoge Raad van 1946 degene,

die op eigen gelegenheid een lijk opent en een orgaan daaraan ontleent, het risico loopt te worden beticht van zaakbeschadiging en diefstal.' Natuurlijk behoeft een arts het leven van een patiënt, wiens einde onafwendbaar nadert, niet onnodig te rekken. Maar de haast om hem een orgaan te ontnemen stemt toch onbehaaglijk. Of het wel nodig is zo kunstmatig in te grijpen in het proces van het sterven wordt een probleem.

Priester

DE leiding van het televisieprogramma Achter het Nieuws heeft zich boos gemaakt op een Franse priester. De uitzending werd verzorgd door Koos Postema en van de betrokken pastoor zei hij: 'Deze geestelijke is niet naar Rome geroepen om zijn woorden toe te lichten'. Dit sloeg op een preekje van de Franse priester, die de mis opdroeg voor de deelnemers aan een jachtpartij van Franse baronnen en andere overlevenden uit het 'ancien régime'. Tijdens een schokkend filmpje werd duidelijk wat deze elite (met instemming van de priester) onder 'een spannend spel' verstaait: zo karakteriseerde een van de deelnemers de walgelijke vertoning van deze jachtpartij. Zij begint met de uithongering van een groot aantal jachthonden, die vervolgens een soep te slobberen krijgen die de bloeddorstigheid opwekt. We mochten zien hoe de brakken een hert het water injoegen, waar het

de dood vond in de dolk van een Franse edelman. 'Wat voor gevoel had u daarbij?' werd hem nadien gevraagd door een verslaggeefster. En de nobele heer antwoordde met cynische openhartigheid dat dat een bepaald nogal louche gevoel was. Mensen, zo zei hij, zijn geboren om elkaar te doden, maar dat kan afgereageerd worden met een symbolische doodsteek in het hart van een opgejaagd dier.'

Rassen

HET streven naar opheffing van de rassenscheiding in de Verenigde Staten bij het onderwijs is een mislukking geworden, omdat de natie in haar geheel de negers geen volledige burgerrechten wil verlenen, aldus schrijft de zuidelijke regionale raad in een rapport 'wetteloosheid en wanorde, veertien jaar van mislukking bij de strijd tegen de rassenscheiding in het onderwijsstelsel'. In 1966 zat 88 procent van de 2,6 miljoen negerkinderen in het zuiden nog op scholen die alleen door negers bezocht werden. In 1967 was dit percentage gedaald tot 86 procent, en voorzover bekend is er dit jaar geen noemenswaardige verdere daling opgetreden. De situatie in het Amerika van vandaag biedt weinig hoop op een spoedige verbetering, aldus het rapport, gezien de desintegratie waartoe de Amerikaanse maatschappij vervallen is. 'Deze desintegratie houdt de neiging in tot anarchie, de bereidheid het goede met het kwade te vernielen, de neiging te vervallen tot extreem rechtse totalitaire methoden...' zegt het rapport.

Vrouwen

IN West-Duitsland werken 1.100.000 buitenlandse arbeidskrachten, van wie er 321.000 vrouwen zijn. De helft van deze vrouwen komt uit Griekenland, de rest uit Joegoslavië, Spanje, Portugal, Turkije en Italië. In de Bondsrepubliek vormen de vrouwen nu 39% van alle werknemers, en er zijn zeer vele gehuwden onder.

*Wie leeft de leer van 't eigen zelf verzaken,
Verdwaasd door vroeg vergif van oude waan,
Diens grijsheid ziet tot duisternis vergaan
Schijngodlijk licht van wat eens heil'gen spraken,*

*En zou, met nood'loos menschenleed begaan,
Eén waarheid willen stellen tot een baken:
Zelf blij moet zijn, wie and'ren blij wil maken,
Wie steunen wil, moet eerst zelf veilig staan*

*Maar staan op kracht van eigen wil en denken,
Maar blij om eigen lijfs- en zielewaarde,*

*En graag aan mot en roest en dieven schenken,
Gewaaude schatten, die niet zijn van de aarde:*

*Die wèg van zich het meest naar Christus staarde,
Zag 'k and'ren, 't hoogste willend, 't diepste krenken.*

Johannes Andreas Dèr Mouw
(Adwaita)

Marxistische en niet-marxistische humanisten (II)

IHEU-Conferentie te Wenen

HIERNA kwam Marković aan het woord om zijn 'Fundamentele karakteristieken van het marxistisch humanisme' toe te lichten. Hoewel 'humanisme' een veel misbruikte term is, wilde hij hem toch hanteren, en maakte hij er de volgende begripsonderscheiding in: humanisme is enerzijds descriptief in zijn aandacht voor waarde en vrijheid van de mens, maar is anderzijds ook normatief in zijn opstellen van een ideale toekomst voor mens en maatschappij en in het neerleggen van dit ideaal in een program van actie. Hoewel er marxistische maatschappijen bestaan, die zo zwak zijn dat ze geen persoonlijke vrijheid kunnen bieden, is toch het marxisme erop gericht de vraag te beantwoorden, hoe een maatschappij ingericht moet zijn om individuele vrijheid mogelijk te maken. Veel individuele vrijheid, juist in de niet-marxistische maatschappijen, bestaat slechts in schijn, wanneer niet over de hele linie een open deelneming is gerealiseerd. De vraag hierbij is, of de individuele emancipatie mogelijk is zonder de maatschappelijke structuren grondig te wijzigen. Waar het humanisme hier theorie dreigt te blijven, is het marxisme in elk geval de drijvende historische kracht. Het marxisme treedt toch niet overal praktisch op, omdat het weet, dat individuen de geschiedenis alleen kunnen veranderen, als ze daarmee de werkelijke behoeften van hun groep uitdrukken. Als het marxisme gerealiseerd is, moet het open blijven voor kritiek, want het neemt onder socialistisch etiket veel dezelfde maatschappelijke vormen over van niet-marxistische maatschappijen, compleet met het vervreemdende effect (burokratie!). De rationaliteit en de dialectiek van het marxisme kunnen hierin heilzaam werken, juist door kritiek op het bestaande te leveren en de weg naar vernieuwing te wijzen. Het normatieve humanistische ideaal is hierin, dat de mens vrij moet zijn van vervreemdende arbeid en vrij voor creatieve praxis. Dit ideaal is op de mogelijkheden en de behoeften van de mens gebaseerd. De humanistische traditie kan helpen bij het vinden hiervan.

Tegenstellingen

DE discussie van de eerste zitting ging uit van de vraag of het humanisme een visie met het oog op idealen of een visie vanuit principes is. De daarmee samenhangende vraag was de verhouding van doel en middelen, en in concreto de vraag in hoeverre van revolutionaire middelen gebruik gemaakt mag worden. Op de niet-marxistische stelling, dat niet elk middel gebruikt mag worden, was de marxistische (joegoslaafse) tegenvraag: welk middel dan niet en waarom niet? De marxistische humanisten waren geneigd terwille van hoge doeleinden en idealen minder humane middelen toe te laten, de niet-marxistische humanisten wilden vanuit hun principes inhumane middelen niet gebruiken, op het gevaar af daarmee idealen niet te kunnen verwesenlijken.

Andere controversiële punten tussen de beide standpunten lagen in het al dan niet hebben van een vaststaand beeld van een toekomstige maatschappij (marxisten zijn hierover zeker); in de vraag in hoeverre men zelf zijn waarden kan en mag kiezen (marxisten zijn geneigd hierin voor-schriften te geven). Een zichtbare overeenstemming tussen oost en west ligt tegenwoordig in het optreden van dezelfde maatschappijproblemen en dezelfde idealen om deze te overwinnen, met als karakteristiek voorbeeld de studentenbewegingen, die in oost en west eenzelfde karakter dragen. Kennelijk voelt men zich aan beide zijden

ontevreden met de bestaande maatschappij. Dan komt weer de vraag van doel en middelen op, waarbij uitdrukkelijk naar voren kwam, dat die vraag niet alleen in maar ook voor en na een revolutionaire situatie gesteld moet worden en gezien het spontane karakter van revoluties zelfs méér voor en na.

Tolerantie

OOK al werd een grote mate van overeenstemming bereikt in de opvatting, dat humanisme altijd normatief is, daarmee is de moeilijkheid nog niet weggewerkt, dat de normen vaak strijdig kunnen zijn en daarmee is ook nog niet opgehelderd in hoeverre het humanisme zelf een directe politieke actie moet voeren.

Op de tweede zittingsdag werd zeer uitvoerig op het vraagstuk van de tolerantie ingegaan. Duidelijk bleek, dat daar ook een groot verschilpunt ligt tussen marxistische humanisten, die een zekere mate van intolerantie verdedigen, en de niet-marxistische humanisten, die veel verder gaan in hun tolerantie ten aanzien van andersdenkenden, zelfs eventueel ten koste van hun te verwezenlijken idealen. Van de laatste zijde werd ook weer benadrukt, dat humanisten niet eenzelfde politieke keus dienen te maken, hoewel vaststaat dat humanisme zeker geen theoretische zaak is, maar tot praktische actie leidt. Deze actie ligt vooral in het sociale vlak en is er tegenwoordig vooral op gericht de vervreemding te bestrijden. Hierin ligt een gezamenlijke taak van marxisten en niet-marxisten.

TENSLOTTE werd overeengekomen de ontmoeting in een meer representatieve vorm voort te zetten in het komende jaar. Waarschijnlijk zal deze plaats vinden eind augustus 1969 op het eiland Korcula in Joego-Slavië. Een commissie, bestaande uit Markovic, Petrovic, Stojanovic, de Coninck, Kurtz, Van Praag en Tánase zal het voorbereidende werk doen. Te behandelen onderwerpen zullen vermoedelijk zijn: menselijke ontplooiing, doel en middelen.

W. VAN DOOREN

H. Roland Holst-stichting

TOEN Henriëtte Roland Holst op haar achtigste verjaardag van haar vrienden en bewonderaars een geschenk in geld aangeboden kreeg, heeft zij dat bedrag beschikbaar gesteld als grondkapitaal voor een stichting, die volgens haar wens tot taak kreeg: het verschaffen van vakantievreugde aan kinderen uit misdeelde gezinnen, zonder onderscheid in geloof of richting. Deze stichting geeft jaarlijks een kaart uit, waarvan de opbrengst geheel ten goede komt aan het werk dat de dichteres zozeer ter harte ging. Meent u niet dat dit werk onbelangrijk is of dat er in een 'welvaartsstaat' geen behoefte aan bestaat! Onze jaarverslagen wijzen uit dat jaarlijks enige honderden kinderen door de hulp van onze stichting een vakantieweek konden beleven, die zij – en onderschat u vooral de pedagogische betekenis daarvan niet! – hun leven lang niet zullen vergeten.

De kaart die voor dit jaar ontworpen is, bevat behalve een gedicht van Henriëtte Roland Holst weer een fijnzinnige houtgravure van M. C. Escher: De prijs blijft gehandhaafd op f 0,25 per stuk, doch wij rekenen er wel op dat u het bedrag van uw bestelling met minimum f 0,50 verhoogt ter bestrijding van porto- en administratiekosten. U kunt kaarten bestellen door: overschrijving van het verschuldigde bedrag op postrekening 542151 ten name van de Henriëtte Roland Holst-Stichting te Hilversum, secretariaat Burg. Lambooylaan 27.

Eigenlijk weet ik niet goed, wat ik schrijven moet. Ik loop rond met een hoofd vol muziek. Gedeeltelijk vol, want waar geen flarden van melodietjes hangen, waren coupletten van Sinterklaasgedichten rond. 'k Zou ook kunnen schrijven over de prachtige wandeling, die ik pas nog in het Amsterdamse Bos gemaakt heb; over de herfstkleuren en de zon, net even door de dunne nevel heen, maar 'Natuur is voor tevreden en leegen', zegt J. C. Bloem en, om voor tevreden gehouden te worden is nog tot daar aan toe, maar leeg gaat me toch iets te ver. In datzelfde gedicht vertelt Bloem, hoe hij, verregend op een miezerige morgen, domweg gelukkig was in de Dapperstraat. Wie de Amsterdamse Dapperbuurt kent, zal het met me eens zijn, dat het geluk wel heel diep in jezelf moet zitten, wil je er je goede humeur bewaren, zeker als het regent. Nu woonde Bloem er niet en bovendien was hij er niet met de auto. Dat geeft de zaak een heel ander aanzien, want wie kruip-door, sluip-door, om de dubbel geparkeerde auto's en vrachtwagens heen moet manoeuvreren, terwijl hier en daar mensen uit de ramen hangen, de ellebogen op kussens gesteund, omdat de kozijnen te hard zijn om lang op te leunen, wachtend op de klappen-van-de-dag, die kan eigenlijk alleen maar domweg gelukkig zijn, als hij er weer heelhuids uit is.

Ook dit is Amsterdam, net als het Amsterdam, dat ik laatst door iemand hoorde betitelen als: 'het Mekka van de muziek'. Of dat waar is, kan ik niet beoordelen, want ik weet niet zoveel van muziek. Iemand heeft me eens een eenvoudige van geest op muzikaal gebied genoemd, omdat ik zei, dat ik wel van Mozart en Beethoven en Brahms hield en ook wel van Bach, maar niet lang, omdat ik van Bach zo zenuwachtig werd op de duur en dat Telemann helemaal niet aan me besteed was. Niettemin hadden mijn man en ik toch besloten, om naar de vijf Mozart-avonden te gaan, die het Amadeuskwartet in de Kleine Zaal van het Concertgebouw gaf; ons wel bewust van het feit, dat we niet tot de ware 'Mekka-kenners en -waardeerders' gerekend konden worden, maar wat we hoorden, deed ons al heel gauw vergeten, dat we er niet zoveel verstand van hadden. De waarderende superlatieven om ons heen, konden we alleen maar enthousiast knikkend beamen en tenslotte stonden we op één lijn met alle ingewijden, die zuchtend van genoeg bekenden, dat ze zoiets nog nooit beleefd hadden. Onder deze ingewijden was ook de Joegoslavische professor Markovic, die een weekje hier in Holland was om een speech te houden voor 'Socrates' en te spreken voor onze radio en t.v. en die nota bene thuis alle kwartetten en kwintetten van Mozart op grammofoonplaten heeft. Hij beschouwde het als een heel bijzonder geschenk, dat hij een paar van deze concerten had mogen bijwonen. Het is een heel aardige en veelzijdige man. Hij moet een groot schaker zijn en toen ik hem vroeg of hij de Beatles kende, want ons huis daverd alweer een tijdje van de nieuwe Beatles L.P., noemde hij, tot mijn grote verbazing, zo een paar nummers van die nieuwe plaat op, die hij erg goed vond. Dat ontslaat me weer een beetje van het schuldgevoel, dat het niet alléén maar Mozart-melodietjes zijn, die in m'n hoofd zitten.

Amsterdam. Het Bos, de Dapperstraat en het Concertgebouw. Drie facetten, die zo verschillend zijn en die er toch alledrie zo bijhoren. Nu ga ik Sinterklaasgedichten maken, want tenslotte horen die er ook bij.

2001: Een Odyssee in de ruimte

Het onvindbare gelokaliseerd?

IK kan zeggen dat er een Godsbegrip diep in '2001' zit – maar geen enkel traditioneel of menselijk Godsbeeld. Ik geloof niet in welke aardse monotheïstische godsdienst ook, maar ik geloof dat de mens een intrigerende, wetenschappelijke definitie van 'God' kan opstellen, zodra hij het feit accepteert dat er bij benadering honderd miljard sterren in onze melkweg zijn, dat elke ster een leven-brengende zon is, en dat er een honderd miljard melkwegstelsels alleen al in het zichtbare universum zijn'.

STANLEY KUBRICK heeft nooit willen uitleggen wat hij met zijn laatste film-epos '2001' heeft willen uitdrukken. 'Ik voel er niets voor bij 2001 een geschreven wegwijzer te leveren, zodat iedere kijker zich verplicht voelt die weg te volgen, in de vrees er anders niets van begrepen te hebben. Naar mijn mening is 2001 geslaagd als hij een breed spectrum van mensen bereikt die zelden ook maar een seconde denken aan het lot van de mens, zijn plaats in de kosmos en zijn zoeken naar hogere levensvormen', zegt hij in een interview met het Amerikaanse blad Playboy. Kubricks houding is begrijpelijk: de bijna 37 miljoen gulden die de filmmaatschappij MGM in de monster-productie van 2001 stak moeten er, liefst verveelvoudigd, uitkomen. Maar al wordt deze 70 mm Super Panavision, op Cinema-scherm geprojecteerde 'Zwerftocht in de ruimte' gelanceerd als een fantastisch schouwspel, dat de mensen nu meer laat zien dan een paar astronauten in de toekomst; de ernst die uit Kubricks woorden te lezen valt en die de film indringend duidelijk weerspiegelt, lokt een andere houding uit dan een vrijblijvend 'je zoekt het maar uit'.

Symbolisch heelal

NATUURLIJK zou 2001 alleen al om de miljoenen-verslindende, fascinerend nagebootste reis in het heelal, waar de mens interplanetaire reizen maakt, het aanschouwen meer dan waard zijn. Maar toch ontkomt dan niemand aan een gevoel van ontevredenheid en wrevel door het 'onlogische' begin en eind van de film. Tot ieders verrassing zien we eerst beelden van een apenkolonie, die onder de voortdurende bedreiging van soortgenoten leeft. De plotselinge aanwezigheid van een 'vreemd voorwerp', een platte rechthoekige zuil leidt een nieuwe fase in hun bestaan in: de ontdekking dat een bot ook als slagwapen gebruikt kan worden. Een van de dieren verheft zich, als een mens, en gooit het voorwerp in de lucht. De camera volgt het in vertraagde beweging en plotseling zijn we een paar miljoen jaar verder. Een ander voorwerp beweegt zich in het heelal – een ruimteschip op weg naar de maan, waar geleerden zich buigen over een voorwerp dat in de bodem is gevonden. Het is eenzelfde zuil, die signalen uitzendt naar Jupiter.

EEN expeditie wordt uitgezonden naar Jupiter om de bestemming van de signalen te vinden. Aan boord van de ruimtegigant, 'Discovery', bevindt zich een bemanning van vijf personen, waarvan drie in 'winterslaap', en een geperfectioneerde computer, HAL-9000, die alles bestuurt. HAL is de mens-machine die alles kan en zelfs geprogrammeerd is met emoties. Diep in de ruimte veroorzaakt HAL een klein defect, doodt de 'sluimerende' geleerden en tracht de twee gezagvoerders in de ruimte te laten omkomen. Een van hen weet levend weer in de Discovery terug te keren en maakt in verontwaardigde woede de angstige computer onklaar

door zijn geheugen uit te schakelen. Alleen zet hij zijn reis voort.

Bij Jupiter ontdekt hij tussen de manen de 'zuil' opnieuw en dit is het keerpunt van zijn reis in het oneindige. De confrontatie met het ongekende voorwerp opent nieuwe dimensies. Wetten van tijd en ruimte vervagen. Hij ziet hallucinaire landschappen en kleurwerkingen voor hij tenslotte afdaalt in zijn eigen onderbewuste. In een antiek ingerichte ruimte ziet hij zich – twintig jaar ouder, en tenslotte als stervende in een bed liggen. Op de rand van zijn bestaan strekt zijn hand zich uit, als de zuil opnieuw verschijnt en op hem afkomt. Zijn gezicht verandert in een door de baarmoeder beschermd embryo, en als herboren mens vindt het zijn plaats in het universum.

DIT metafysisch verhaal is vanzelfsprekend geen toekomstroman en er zou aanleiding genoeg zijn om er een aantal beschouwelijke interpretaties aan vast te knopen. Kritici in de hele wereld hebben zich beijverd om aan allerlei details symbolische waarde toe te kennen. Men wijst op het Griekse equivalent Zeus (God) voor het reisdoel Jupiter: dan is de mens op zoek naar God; anderen zien allerlei seksuele motieven als de spermatozoïde vorm van het ruimteschip Discovery ('Ontdekking'). Er zijn er ook die Kubrick een charlatan noemen die zich op banale wijze aan al deze begrippen te

goed doet. De 40-jarige gebaarde Amerikaanse regisseur vertelt in zulke verwarring graag het volgende mopje: 'Maandenlang denken de geleerden al aan wat ze het eerst aan de volmaakte computer zullen vragen en eindelijk zijn ze het er over eens. 'Is het waar dat God bestaat?' Er flitsen lampjes op en er klinkt gezoem en even later rolt het antwoord uit de machine: 'Dat is nu waar'.

HET is een bitter grapje, dat onweerstaanbaar aan een van de thema's uit 2001 doet denken. De mens in de ruimte zal ervaren dat hij alleen op zichzelf aangewezen is. Aan de grens van zijn technisch, objectief kunnen wordt hij mogelijk duidelijker dan ooit terugverwezen naar zijn diepste zelf.

Het is mogelijk om 2001 te zien als een religieuze film, een zoeken naar God dat beloond wordt met het vinden van zichzelf, dat als een herboren nieuwe mens zijn plaats in het universum weet. De vreemde zuil uit het onbekende verschijnt in de film vier keer, telkens als de mensheid in haar evolutie promoveert en op een ander niveau belandt. Misschien wilde Kubrick niets meer verbeelden dan een spoor van het onvindbare dat de mens zoekt. De denkende aap kan de betrekkelijke werkelijkheid waaraan hij zich vastklampt overschrijden, als hij zijn mogelijkheden afmeet aan de oneindigheid van het universum binnen en buiten zichzelf.

CASPER VOGEL

Televisie uitzending

Op 16 december a.s. van 22.05 tot 22.30 wordt een gesprek uitgezonden tussen Prof. Dr. M. Markovic en Prof. Dr. J. P. van Praag. Het onderwerp van het gesprek is *De democratie in oost- en westeuropa*. Regie Joes Odufré.

Radio lezingen

Hilversum II

Zondag, 8 dec. 9.45–10.00 uur: *Contact tussen Rooms Katholieken en Humanisten m.m.v. Drs. de Lange en W. van Dooren.*

Zondag, 15 dec. 9.45–10.00 uur: *Helmut Kober 'Vriendschap en liefde'.*

Zondag, 22 dec. 9.45–10.00 uur: *'A. Saalborn 'De grenzen van de democratische vrijheden'.*

Zondag, 29 dec. 9.45–10.00 uur: *Gesprek tussen rooms-katholieken en humanisten.*

David Bowman (Keir Dullea), de enig overgebleven ruimtevaarder op weg naar Jupiter wordt geconfronteerd met het 'onbekende voorwerp': de reis neemt een dramatische wending.

Shakespeare:

Actueel politiek toneel

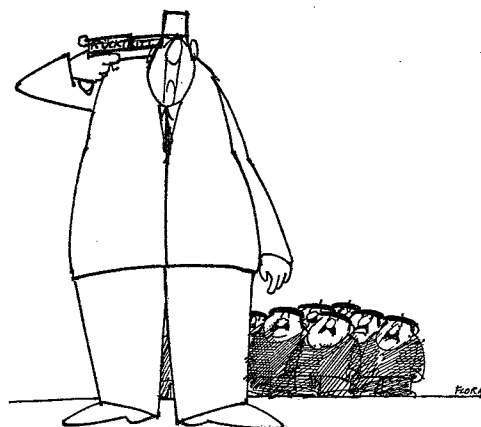
SHAKESPEARE'S koningsdrama's vertegenwoordigden in zijn tijd een machtig stuk politiek toneel. Hij moge weinig sympathie voor koningin Elisabeth I hebben gekend, het koningschap was hem en zijn landgenoten een heilzame zaak. Het koningschap was onaantastbaar. Wie dat koningschap bekleedde was een aanvechtbare zaak. Na de gruwelen van de Rozenoorlogen tussen de Huitzen York (de Witte Roos) en Lancaster (de Rode Roos), was het land onder de regering van Elisabeth I tot rust gekomen, dank zij een hecht gevestigd, zij het toch nog bedreigd koningschap. Hoeveel politieke actualiteit in de koningsdrama's lag verzameld blijkt uit het feit, dat aan de vooravond van Essex's staatsgreep in 1601 Shakespeare's Richard II werd gespeeld: het stuk waarin het recht op het afzetten van de koning wordt bepleit. Elisabeth beseft dat terdege, want zij zei: 'Ik ben Richard II, weten jullie dat niet?' En zij beklagde zich er over, dat het stuk wel veertig keer was gespeeld in open straten en huizen. Shakespeare's Hendrik V, de zegevierende koning, verschaft de Engelsen tot op de dag van heden nog menig fier nationalistisch citaat.

TUSSEN de koningsdrama's *Richard II* en *Hendrik V* liggen de beide spelen, gewijd aan Hendrik IV, die in onze tijd vooral bekend zijn gebleven dank zij de zwetsende, zeer menselijke dikpens Sir John Falstaff en zijn wilde, jonge speelgenoot de Prins van Wales, Prins Hal, de latere 'ideale koning' Hendrik V. Voor de Elisabethanen zal het vooral een politiek spel zijn geweest, een waarschuwing voor het bedreigde koningschap. Hendrik IV is koning geworden door, met hulp van de edelen, Richard II van de troon te stoten en te doden. Later keren zijn bondgenoten zich tegen hem; de omslag van de 'avonturier' Prins Hal tot de glorieuze koning Hendrik V redt het koningschap. De Engelse historicus A. L. Rowse erkent in zijn biografie van Shakespeare, dat deze spelen terecht beroemd zijn gebleven door een van de grootste komische figuren uit de wereldliteratuur, Falstaff. Maar de verstandelijke betekenis van deze spelen is zuiver politiek 'en daarvoor heeft men veel minder ontvankelijkheid'. Het vereist niet alleen – vervolgt Rowse – volwassenheid van oordeel, maar een bepaald begrip voor politiek, dat vele overigens intelligente lieden niet opbrengen en die niet voldoende ootmoed kennen om te beseffen, wat zij nodig hebben. *Hendrik IV* gaat over het koningschap, dat wil zeggen over de bestuursvorm. Rowse verwijst daarom naar een tijdgenoot van Elisabeth I, de leider van onze opstand tegen het Spaanse gezag, Willem de Zwijger. Deze zaken zijn volgens Rowse evenzeer van toepassing op een president of een regeringsleider in onze tijd, juist omdat de regeringsvorm het thema van deze beide spelen over Hendrik IV is.

DIE actualiteit heeft de leiding van de Toneelgroep Theater terdege onderkend, al ligt bij hen het accent anders. De regisseurs, de Engelsman Adrian Brine (voor de koningsscènes) en onze landgenoot Hans Croiset (voor de Falstaffscènes in de Londense volksbuurt Cheapside), hebben er vooral de machtsstrijd in herkend. Zij beroepen zich dan op een Duitse minister, die nog onlangs heeft verklaard, dat een machtsstrijd zich altijd 'etwas ausserhalb der Legalität' afspeelt. Nog actueler wordt de zaak als Theater naar aanleiding van de invasie in Tsjechoslowakije Fidel Castro citeert: 'De bezetting van Tsjechoslowakije is volstrekt illegaal, maar kan op politieke gronden verdedigd worden'.

Zo gezien wordt Shakespeare, naar de woorden van de Poolse toneelhistoricus Jan Kott, stellig onze tijdgenoot. En dat in een zeer spectaculaire voorstelling van beide spelen, soms op één dag met een middag- en een avondvoorstelling. Een oogverrukkend schouwspel dank zij het fonkelend decor van veelkleurig bladkoper, dat Herman Gordijn, die ook de kostuums heeft ontworpen, tot stand heeft gebracht. Een feest van toneelspel, vooral door een formidabele Falstaff van Hans Tiemeyer, een koninklijke schavuit Prins Hal van Carol Linssen en een wroegend tobende koning Hendrik van Johan Schmitz. Dit trio omspeelt met opstandige edelen (een heetgebakerde, rechtschapen Hotspur van René Lobo) en een verrukkelijk stel schavuiten in Cheapside, zo goed als alledwaaste seniele rechters, die soldaten werven. Een avond (of bijna een dag, althans zeven uur in de schouwburg) fascinerend en voor wie oren heeft om te horen: politiek leerzaam toneel.

B. STROMAN

Und seid ihr nicht willig, so brauch' ich Gewalt!

Plechtig trouwen

IN Etten-Leur (Noord-Brabant) heeft de gemeente voor een symbolisch bedrag een oud protestants kerkje gekocht om dit te laten restaureren tot trouwzaal. Dit is best. Maar nu komt er ook een tafel in, die als altaar of avondmaalstafel kan dienen, want hier zal men volgens de burgemeester ook kerkelijk kunnen trouwen. Bovendien wil hij enkele pastoors en predikanten tot onbezoldigde ambtenaren van de burgerlijke stand laten benoemen. Op die manier komen kerkelijk en burgerlijk huwelijk in één hand. Dit is theoretisch allemaal mogelijk. Maar in feite wordt de scheiding tussen kerk en staat aldus opgeheven en het verschil tussen burgerlijk en kerkelijk huwelijk verdood. In landen waar staatskerken bestaan (en dit geldt zowel voor bijv. Engeland als voor Spanje, in het lutherse Scandinavië en verscheidene staten van Latijns-Amerika) kunnen de geestelijken als zodanig ambtenaren van de burgerlijke stand zijn. Eens was bij ons de calvinistische godsdienst de officiële religie. Maar die tijd is gelukkig voorbij.

HOE moet het nu – als de plannen zouden doorgaan – met een onkerkelijk bruidspaar? Moet voor hen een humanist worden benoemd

of aangewezen... als die er is, om hen in de echt te verbinden? Moeten dan de godsdienstige attributen verdwijnen? Er is in ons land alle gelegenheid, om buiten de trouwzaal van het stadhuis een kerkelijke of onkerkelijke plechtigheid te organiseren. Ik ben van mening dat godsdienst of godsdienstloosheid géén staatszaak is, maar een privé-aangelegenheid. Ten overvloede wil ik er aan toevoegen, dat het me onverschillig laat, of twee mensen die wetelijk niet getrouwd zijn, door een priester in de echt worden verbonden. Dit is verscheidene malen gebeurd en ik beschouw het als een particuliere zaak. Alleen moeten de betrokkenen dan niet de mond vol hebben over gehoorzaamheid aan wet, gezag en zeden. Ik kan me ook voorstellen dat men het huwelijk zou willen beschouwen als een burgerlijk contract tussen twee mensen. Maar niet dat de overheid langs een omweg burgerlijk en kerkelijk huwelijk ineen laat vloeien. Daarbij komt nog, dat een priester andere wetten moet gehoorzamen dan een ambtenaar van de burgerlijke stand. Hij mag geen echtverbintenis inzegenen of inschrijven, als een der partners gescheiden is. Hij staat anders tegenover een 'gemengd huwelijk'. Neen, het is beter, dunkt mij, de sferen gescheiden te houden.

CONSTANDSE

P.S. De Volkskrant van 21 november berichtte, dat de bisschop van Breda, mgr. H. Ernst, tegen de plannen is van de burgemeester van Etten-Leur. Hij neemt een verrassend standpunt in: hij wil het burgerlijk huwelijk ook onder katholieken een groter betekenis geven. Ziehier de mededeling: 'De bisschop ziet in het plan een tendens, die ingaat tegen het duidelijk in het licht getreden streven om aan het burgerlijk huwelijk méér waarde en betekenis te geven dan thans het geval is. De bisschop vindt dit streven juist en blijft voorstander van een apart gesloten kerkelijk huwelijk.'

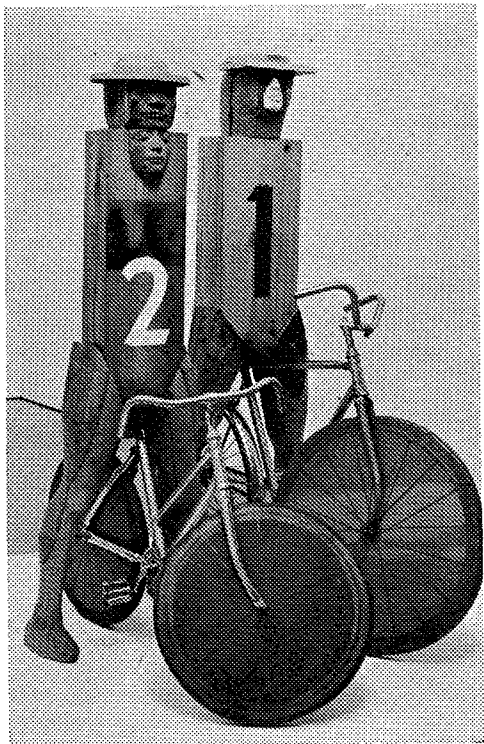
Zeehondendrama

Bij de éénmansdemonstratie, die ondergetekende heeft gehouden bij het aanbieden van 10.000 handtekeningen aan de Canadese Ambassade op 17 april jl., werden hem door de genoemde Ambassade enige verklaringen overhandigd, en daaruit kreeg ondergetekende zeer sterk de indruk, dat men in Canada doorgaat met de verschrikkelijke moordpartij op de zeehondenbaby's, terwille van hun huid. Een nieuwe actie is op 4 oktober, dus op Dierendag, van start gegaan. De bedoeling is deze actie in Europees verband op te zetten zodat deze doeltreffender zal werken. Voor onderwijsinstellingen etc. ligt hier een taak: de jeugd in te schakelen bij deze actie. Dit is geen protest tegen het wrede doden van jonge zeehonden; dit is geen protest tegen het zachte doden van zeehonden; dat is een zaak voor organisaties en commissies. Dit is een individueel protest tegen het zinloze doden van zeehonden en het is als de taak van de Canadese Regering te beschouwen, aan deze afslachting een einde te maken als een daad van grootmoedigheid.

De Canadese Regering is daartoe in staat! Ondergetekende is bereid toelichting te geven op dit dramatisch fenomeen. Voor ieder, die met afschuw vervuld is van de wrede heden, die in Canada plaatsvinden en wil helpen dit grote onrecht, de dieren aangedaan, te bestrijden, zijn handtekeningenlijsten op het volgende adres verkrijgbaar:

Gerard Esser, kunstschilder,
Quellijnstraat 155 III,
Amsterdam-Zuid

Marisol Escobar

In het Museum Boymans-van Beuningen wordt van 16 november–15 december 1968 een tentoonstelling gehouden van het werk van de in New York wonende kunstenares: Marisol.

MARISOL ESCOBAR werd in Parijs geboren, bracht een aantal jeugd jaren in Venezuela door en werkt van haar twintigste af in New York. Venezuela claimde haar dit jaar om het land te vertegenwoordigen op de Biennale in Venetië, en liet daardoor één van de beste inzendingen zien. Het is deze inzending, die in zijn geheel in het Museum Boymans-van Beuningen zal worden getoond.

Wat maakt Marisol? Voor haar originaliteit pleit dat de woorden, die ons voor de beschrijving ter beschikking staan: sculptuur, beeldhouwwerken, beelden, poppen, objecten, alle een verkeerde indruk geven en een toelichting nodig hebben.

Marisol typeert menselijke figuren en situaties door middel van uit hout en andere materialen opgebouwde 'poppen'. Een houten blok met een eenvoudige vorm (rechthoek, schuine balk, een ton) vormt het uitgangspunt van de bijna levensgrote figuren: de romp of de romp met de benen. Andere lichaamsdelen zijn hierop geschilderd of in hout uitgesneden eraan toegevoegd. Verder rust ze haar figuren uit met een groot assortiment reële voorwerpen: een tas, een sok en een schoen, een fiets, een mantel en een hoed.

ANDY WARHOL blijft bijna geheel in het blok gevangen zitten: een verticaal blok tot de knieën, een stukje horizontaal voor de dijen en dan weer een verticaal blok voor het bovenlijf en hoofd. Het stukje horizontaal wordt aan de achterkant gesteund door twee echte stoelpoten. Aan de voorkant heeft Marisol hem en face op

het hout geschilderd, op de zijanten en profil. Alleen zijn linkervoet – een schoen – komt uit het blok en zijn linkerhand – uit hout gesneden – rust op zijn blokschoot. Deze Andy Warhol is de enige eenling in de tentoonstelling. De overige poppen zijn in groepen bij elkaar gezet: drie op de – echte – bank met een kindje ervoor (Het bezoek), een moeder met haar kinderen (De familie), twee boven hun – gedeeltelijk echte – fietsen staanden (De wielervedstrijd), en als hoogtepunt vijftien figuren samen op Het feest.

De beschrijving van haar buitenissige werkwijze doet aan haar werkstukken tekort. Haar poppen zijn niet slechts dwaas of grappig. We ervaren in, ondanks of door, in ieder geval tegelijkertijd met de vreemde en soms geestige opbouw een directe expressie. Een expressie van eenzaam-

heid, vervreemding en verlatenheid: in zichzelf opgesloten zijn.

DE VIER tegen de muur leunende vrouwen zijn hiervan misschien wel het meest duidelijke en overtuigende voorbeeld.

Kijkt men goed dan ziet men dat veel poppen hetzelfde gezicht hebben. Het is het gezicht van Marisol zelf. 'Ik begon zelfportretten te maken omdat als ik 's nachts werkte geen ander model had. Ik gebruikte mezelf telkens opnieuw. Soms als ik met deze zelfportretten bezig was, kwam ik iets over mijzelf te weten...'. En elders: 'Als ik mezelf laat zien zoals ik ben, keer ik terug tot de werkelijkheid'.

Marisol werkt in de kring van New Yorkse 'Pop'-kunstenaars als Rauscheberg, Johns, Warhol. Op de tentoonstelling Nieuwe Realisten in Den Haag vijf jaar geleden was zij in ons land te zien temidden van deze kunstenaars. Haar werk heeft – in het gebruik van reële objecten bijv. – natuurlijk ook veel met de 'Pop'-kunst te maken. De pop-figuren laten ons echter een volkomen eigen en zelfstandige kunstenaar zien.

LIESBETH BRANDT CORSTIUS

Bedreigde geestelijke verzorging

AAN de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond op 11 nov. het volgende schrijven gericht:

De geestelijke verzorging in de Nederlandse Strijdkrachten vanwege het Humanistisch Verbond is ingevoerd op 1 september 1964 met een proefperiode van drie jaar. Per 1 september 1967 werd de dienst geestelijke verzorging vanwege het Humanistisch Verbond per Koninklijk Besluit definitief in de Strijdkrachten ingevoerd en werden de op dat ogenblik in deze dienst werkzame raadslieden vast aangesteld.

Het aantal deelnemers aan de humanistische verzorging onder de dienstplichtige militairen bedroeg per 1 september 1967: 3.580 en per 1 oktober 1968: 5.281.

Daarnaast zijn er ook een aantal vrijwillig dienende militairen die regelmatig contact onderhouden met de raadslieden, maar die zijn, omdat zij geen verklaring of formulier behoeven in te vullen, in bovengenoemde aantallen niet meegerekend. Het aantal raadslieden (de hoofd-raadsman meegerekend) bedroeg op 1 september 1964 vijf en bedraagt thans acht.

ER rekening mee houdend dat de hoofd-raadsman feitelijk niet deelneemt aan de geestelijke verzorging in kazernes en legerplaatsen en dat van de overige zeven raadslieden er één in Duitsland is gestationeerd en daar van ongeveer 450 dienstplichtige militairen de geestelijke verzorging behartigt, betekent dit dat de overblijvende zes raadslieden in Nederland gemiddeld aan 800 dienstplichtige militairen geestelijke verzorging moeten geven.

Dit is op zichzelf reeds een bovenmatig zware taak, maar er komt nog bij dat deze militairen niet in één kazerne zijn geplaatst, zodat de raadslieden als regel hun werk over ongeveer vijftien kazernes moeten verdelen, wat meebrengt dat iedere raadsman tien à vijftien uur per week verreeft. Dit heeft tot gevolg gehad dat de hoofd-raadsman ons bestuur heeft moeten berichten dat z.i. het werk van de humanistische geestelijke verzorging niet langer op een verantwoorde wijze kan geschieden en dat met name de individuele geestelijke verzorging door de raadslieden van zijn dienst niet op de juiste wijze kan worden uitgevoerd.

ER zijn door onze hoofd-raadsman en door ons verschillende pogingen aangewend om een vergroting van het aantal raadslieden te bereiken, tot nu toe echter tevergeefs. Dat dit bij het Humanistisch Verbond grote bezorgdheid wekt, hoeft niet te verwonderen als men let op de verhouding tussen de verschillende takken van geestelijke verzorging in de militaire dienst; terwijl de dienst humanistische geestelijke verzorging met genoemde 5.281 deelnemers ongeveer 10% van het aantal dienstplichtige militairen onder haar hoede heeft, heeft zij van het aantal aanwezige geestelijke verzorgers in de Strijdkrachten (totaal ongeveer 270) slechts 3% toegewezen gekregen.

Het gevolg is dat opnieuw een ernstige ongelijkheid dreigt te ontstaan.

Wij vragen u daarom te willen bevorderen dat:

1. op de kortst mogelijke termijn een negende en tiende raadsman kunnen worden aangesteld opdat in de directe nood kan worden voorzien;
2. een systeem van aanstelling van raadslieden wordt ingevoerd waardoor het aantal raadslieden gerelateerd wordt aan het aantal deelnemers en de bestaande wanverhouding wordt doorbroken.

U bij voorbaat dankend voor de aandacht die u aan deze zaak wilt wijden,

w.g. Prof. dr. J. P. van Praag
(algemeen voorzitter)

w.g. Prof. dr. W. van Dooren
(algemeen secretaris).

Religie zonder openbaring

EVENALS zijn in 1966 overleden broer Aldous Huxley is Julian Huxley een religieus mens met een bijna profetische visie, zonder zich tot enige kerkelijke godsdienst aangetrokken te voelen. Als kleinzoon van Thomas Henry Huxley, die in de vorige eeuw de leer van Darwin verdedigde en aanvulde, koestert ook Julian een grote voorliefde voor de evolutietheorie. Opgeleid als zoöloog, waarin hij al spoedig naam maakte en een academische carrière opbouwde, toonde hij echter al vroeg de neiging om wetenschappelijke specialisaties te doorbreken. In 1927 publiceerde hij een boek 'Religion without revelation', waarin hij de evolutie tot inhoud maakte van een nieuwe religie of levensbeschouwing, die hij later aanduidde als 'evolutionair humanisme'. Hij trad in discussie met theologen, godsdiensthistorici, psychologen en filosofen. In 1945 werd hij de eerste directeur van de Unesco. In 1952 tijdens het oprichtingscongres in Amsterdam van de Internationale Humanistische en Ethische Unie hield Julian Huxley als erevoorzitter een grote rede over 'evolutionair humanisme'. Zijn ideeën hierover zijn uitgewerkt in zijn 'Essays of a humanist' die eveneens in het Nederlands vertaald zijn. In 1967 herschreef hij zijn in 1927 gepubliceerde boek en verwerkte er de ontwikkelingen van zijn eigen visie in van de laatste veertig jaar. Dit boek nu is in het Nederlands vertaald onder de titel Religie zonder openbaring.

WE lezen in het nieuwe Voorwoord, dat de wetenschap gebruikt kan worden of om de 'traditionele religie' (godsdienst) te ondersteunen en te rationaliseren of om deze juist aan te vallen. Huxley gaat een heel andere weg op. Hij bekommert zich niet om de traditionele dogma's en theologieën van bestaande godsdiensten, maar is overtuigd dat 'de religie als een permanent en noodzakelijk natuurlijk fenomeen, in persoonlijke zowel als in sociale zin, haar waarde behoudt' (p. 8). Zo'n religie wil Huxley nu bestuderen in samenhang met een studie van de natuur en de mens 'in één allesoverheersende conceptie: de evolutie'. Hij is overtuigd dat dit in onze tijd van politieke en geestelijke crisis aan een zeer actuele behoefte beantwoordt.

De kern van iedere religie, en dus ook van de zijne, ziet Julian Huxley in de religieuze *ervaring* of mystieke beleving. Vandaar dat het tweede hoofdstuk handelt 'Over mijzelf' en de achtergrond beschrijft van de persoonlijke crisis die de schrijver in zijn vroege volwassenheid doormaakte. Crisis en conflict ziet hij als begeleidende voorwaarde voor het doorbreken van de religieuze ervaring, waardoor er ook in hem iets doorbrak van een religieus visioen. Religie definieert hij dan als 'de reactie van de totale persoonlijkheid op zijn ervaringen met het universum als geheel' (p. 46).

VERDEROP stelt hij: 'De normale mens heeft een aangeboren vermogen bij sommige gebeurtenissen iets heiligs te ervaren' (p. 62), en 'zijn verlangen gaat uit naar een bevrediging van dit gevoel' (p. 63), ook wel 'religieus besef' of 'religieus sentiment' genoemd. Bij sommige mensen kan deze ervaring verreikende gevolgen hebben. Het hele verdere leven komt als het ware in een nieuw licht. Ze worden geïnspireerd. Hun leven en werken krijgen 'zin' en worden 'heel', 'als uit één stuk'. Ze zijn in staat iets van die inspiratie aan anderen over te dragen. Het leven krijgt een 'gewijd' karakter en wordt 'gewijd aan een doel'.

Ook Aldous Huxley heeft dit visionaire probe-

ren gestalte te geven, maar dan in literaire vorm, als profetische waarschuwing, o.m. in *Brave new world*. We weten hoe een oogkwaal juist dit verlangen naar het visionaire bij Aldous heeft versterkt, en hoe hij de visionaire ervaring heeft willen bevorderen door het gebruik van mescaline en andere 'psychedelische farmaca'. Hij streefde naar iets van een 'transhuman perceptie' of 'bovenmenselijke waarneming', die hij in zijn laatste roman *Island* als ideaal stelde dat in de naaste toekomst door opvoeding in half-oosterse trant verwezenlijkt zou kunnen worden.

Analyse

JULIAN Huxley combineert de religieuze ervaring niet met de artistieke expressie maar met de wetenschappelijke analyse. Als bioloog die via de evolutietheorie probeert te reiken naar vergelijkende godsdienstgeschiedenis en godsdienstpsychologie wijdt hij drie hoofdstukken aan een kritische beschouwing van deze gebieden. In hoofdstuk 6, 'Volwaardige religie', richt hij zijn blik naar de toekomst 'Wat kunnen wij ervan verwachten? De religie moet... aan drie eisen voldoen... Een diepgevoelde persoonlijke levenshouding zijn... de een of andere zelfstandige organisatievorm hebben... de religieuze gemeenschappen en individueel religieuze mensen moeten met de maatschappij als geheel in or-

ganische verbinding staan' (p. 137). In dit licht bezien wordt het mogelijk 'de intellectuele organisatie van het religieuze denken' wetenschappelijk te benaderen. Het biologische begrip van de 'ontwikkeling als epigenese' (p. 147) wordt toepasbaar op de religie als individueel en sociaal verschijnsel. Begrippen als 'noodlot', 'bestemming', 'levenswaarden', 'ethiek en moraal' krijgen zinvolle samenhang. 'Evolutionair humanisme' beschrijft Huxley in hoofdstuk 7 als zo'n 'volwaardige religie'. Zijn kritiek op het 'marxistisch communisme' (p. 163 e.v.) is wat eenzijdig, maar laat een synthese met zijn evolutionair humanisme toe.

Misschien zou juist hier een kritische aanvulling op zijn wat hoog gestemde bespiegelingen over 'transhumanisme' in het slothoofdstuk geleverd kunnen worden, waarin hij de lijn van de evolutie probeert door te trekken wanneer hij het transhumanisme lanceert als 'een nieuw geloof': De mens blijft mens, maar overtreft zichzelf door het realiseren van nieuwe mogelijkheden van en voor zijn menselijke natuur. 'Ik geloof in transhumanisme'; als er maar eerst voldoende mensen zijn die dit naar waarheid kunnen zeggen, dan zal de mensheid op de drempel staan van een nieuwe bestaansvorm. En dan zal de mensheid eindelijk bewust haar ware roeping vervullen' (p. 202).

Ook voor 'rationele humanisten' die genoeg nemen met wat minder 'geloof' blijft Huxley's boek de moeite van het lezen alleszins waard.

KWEE SWAN-LIAT

Julian Huxley: Religie zonder openbaring. (Ned. vertaling Frits Lancel.) Lemniscaat, Rotterdam, 1968.

Afrikaans drama

ONDER de vele drama's, die zich in de wereld voordoen, is de burgeroorlog in Nigeria wel uitermate pijnlijk. Twisten tussen stammen hebben er altijd bestaan. Door de Engelse voogden zijn zij ten dele onderdrukt, maar anderzijds zijn op klassieke wijze tegenstellingen uitgebuit om 'te heersen door te verdelen'. De Ibo's in het zuidoosten hebben zich tamelijk aangepast aan het westen, zij hebben het meeste onderwijs genoten en van hen is een aanzienlijk percentage tot het christendom bekeerd. Zij hadden in de Britse tijd in de administratie een enigszins voorrechte positie, die in 1960 (toen Nigeria onafhankelijk werd) bij andere stammen rivaliteit en botsingen verwekte. Een ingewikkelde politieke situatie heeft er toe geleid, dat Ibo's in januari 1966 door een staatsgreep aan de macht kwamen (waarbij mohammedaanse leiders werden vermoord) en een half jaar die macht in de federatie weer moesten afstaan. Dat er toen (en daarna) moordpartijen op Ibo's zijn georganiseerd, dat er herhaaldelijk sprake is geweest van 'genocide', staat vast. De afscheiding van het gewest, dat door Ibo's wordt geleid (Biafra) is er op 30 mei 1967 het gevolg van geweest. De federale regering heeft die afscheiding niet willen erkennen en aldus is er een complete bur-

geroorlog begonnen.

Het is al droevig genoeg dat deze strijd tussen Afrikanen op wrede wijze is gevoerd. De federale boycot en omsingeling van Biafra heeft daar tot hongersnood geleid. Alle humanitaire bijstand van hoger ontwikkelde landen was nodig en gerechtvaardigd, en op die grond pogingen om de boycot te doorbreken. Maar de belangen van blanken hebben de situatie zeer verergerd. Aanvankelijk hebben oliemaatschappijen en andere ondernemingen in het Biafra-gebied de afscheiding aangemoedigd. Toen de Sovjet-Unie de centrale regering ging steunen en deze militaire successen boekte, zodat zij de olievelden weer onder controle kreeg, hervatte Engeland de hulp aan Nigeria, en de Verenigde Staten billijkten dit, om aan de Russen niet de vrije hand te laten. Blanke huurlingen, die eens in Kongo hebben gevochten, werden in Nigeria ingezet. Daarna echter ontving Biafra grote hoeveelheden wapens (uit Franse, Belgische en Westduitse fabrieken) die door Franse vliegtuigen naar Biafra werden vervoerd, via Ivoorkust, Gabon en het Portugese eiland Sao Tomé. Ook werd Biafra geholpen door vrijwilligers van het Franse vreemdelingenlegioen. Men weet niet wat voor de Ibo's erger was: een overwinning van Nigeria en weder-inlijving in deze republiek, of het feit, dat de interventie van buitenlandse belanghebbenden de strijd met steeds modernere wapens verlengt. Men vraagt zich ook af of er geen andere vorm van inmenging, namelijk collectieve dwang om de strijd te staken, mogelijk zou zijn geweest. De strijd in Afrika om invloedssferen te vormen heeft de bestaande tragedie ontzaglijk verergerd. Juridisch mochten dan de Verenigde Naties niet in staat zijn, in te grijpen in een 'binnenlandse aangelegenheid' tenzij op verzoek van de erkende regering, de militaire interventie van bepaalde landen is fataal geweest, ook voor de humanitaire hulpverlening. Dat deze voortgezet moet worden, ook in gebieden die geen slagveld zijn, staat ontwijfelbaar vast. Er valt in Afrika veel schuld te delgen.

CONSTANDSE

Waarom ik geen christen ben
door Bertrand Russell

Het boek bevat een zorgvuldige selectie uit de rijke hoeveelheid essays, die Russell sinds zijn eerste publicatie heeft geschreven. Russell stelt in zijn geschriften de plaats van de mens in het universum aan de orde. Hij doet dit op een ironische en sprankelende wijze en bedient zich daarbij van het proza, waarom hij mede zo befaamd is geworden.
Vertaling: Paul Edwards
268 blz. f 12,50

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland

door dr. A. L. Constandse

'een boeiende geschiedenis van een belangwekkende stroming die veel grote Nederlanders heeft voortgebracht.'
190 blz. f 8,90

Jezus van Nazaret

10 visies op de figuur van Jezus Christus. (vanuit christelijk, humanistisch en joods, mohammedaans en boeddhistisch standpunt)
108 blz. f 2,95

Religie zonder openbaring
door Julian Huxley

De schrijver eindigt met:

'Ik geloof in transhumanisme'; als er

maar eerst voldoende mensen zijn die dit naar waarheid kunnen zeggen, dan zal de mensheid op de drempel staan van een nieuwe bestaansvorm, net zo verschillend van de onze als de onze is van die van de Pekingmens. En dan zal de mensheid eindelijk bewust haar ware roeping vervullen.

Dit boek behoeft naar onze mening geen verdere aanbeveling. Het is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond.
208 blz. f 9,50

Essays van een Humanist

door Julian Huxley

Nu in Nederlandse vertaling.

Enige opstellen van deze bekende auteur, die hiermede een eigen bijdrage aan de humanistische gedachtenwereld levert.
263 blz. f 14,90

Pico della Mirandola

door dr. J. Hemelrijk

Een vertaling van de beroemde rede over de Menselijke Waardigheid.

Deze prachtige uitgave mag in geen enkele humanistische bibliotheek ontbreken.
56 blz. f 6,90

Het Humanistisch Verbond

Wat wil dat Verbond nu eigenlijk

Dit boekje geeft antwoord op die vraag.

Het laat een aantal vooraanstaande hu-

manisten, maar ook tegenstanders aan het woord. Een poging tot eerlijke voorlichting dus...
141 blz. f 2,50

Kennis van Goed en Kwaad

door dr. Libbe van der Wal

'de schrijver richt zich tot de ontwikkelde lezer, van wie hij geen filosofische geschooldheid eist. Hij vermijdt het vaak hinderlijke vakjargon. Zijn betoog is glashelder, zijn wijze van schrijven levendig en boeiend.'
270 blz. f 6,90

Rede en Religie in het humanisme

Een serie opstellen van:

J. P. van Praag, H. J. Blackham, T. T. ten Have, Albert Daan, Libbe van der Wal, H. Bongers, H. Redeker, D. H. Prins, M. A. Romers, P. Sehut, G. M. Sterrman, Kwee Swan Liat.
248 blz. f 9,90

U kunt deze uitgaven bestellen bij het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht, bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

School voor studie van de Esoterische Wijsbegeerte

onder auspiciën van The Theosophical Society

Opg. door H. P. Blavatsky

LITERATUUR en LEERGANGEN

van Aerssenstraat 26b Den Haag. Tel. 55 58 15

Te koop:

BOERDERIJTJE

met 2 ha groenland te Zevenhuizen (Gr.), 20 km afstand van de stad Groningen en 2 km van de Volkshogeschool 'Bakkeveen', in bosrijke omgeving. Licht aan verharde weg. Voorzien van elektr., water en telefoon. Spoedig leeg te aanvaarden.
Te bevragen: fam. A. Brandsma, Veldstreek 41, Zevenhuizen (05943) 273.

Ond.es, 56 j., zoekt vriendin, omgeving Schiedam, om weekends en vakantie prettig door te brengen. Houdt van natuur, wandelt graag, bezoekt graag concerten en musea. Brieven onder no. 94 adm. Mens en Wereld.

Ontw. heer, middelb. lft., ethisch ingesteld, m. int. v. psych. en levensbesch. vrst., h. v. rustige sfeer, aangename gespr. en gezonde leefw., w.k.m. jongere dame. Heeft geen princ. bezw. t. gesch. vr., ongeh. m. of vr. m. lich. gebrek (niet erf.). Br. no. 95 adm. Mens en Wereld.

Jeugdig uitziende vrouw, 50 jr, uit uitgeversmilieu, met veel culturele belangstelling, vooral op muzikaal gebied, en veel ervaring met kinderen omstreeks puberteit, zou graag in kontakt komen met hartelijke, intelligente man. Brieven onder no. 97 adm. Mens en Wereld.

Ik ben muziklerares, 30 jr., woon in Z.-H.; heb een veelzijdige interesse, maar niet iemand met wie ik dit werkelijk kan delen. Welke man met hetzelfde probleem zou mij eens onder no. 99 buro M & W willen schrijven?

Dame, midden vijftig, goed milieu, slanke verschijning, algemene ontwikkeling en brede interesse, levenslustig, zoekt contact met heer op het zelfde niveau als zij om samen het leven in grote vriendschap door te gaan. Huwelijk niet uitgesloten. Brieven onder no. 96 adm. Mens en Wereld.

Heer zoekt serieuze kennismaking met dame leeftijd ± 60 jaar. Brieven te richten aan Th. Hania, Pape- laan 24, Weesp.

Gevraagd voor zeer eenzame oude dame in het Gooi gezelschapsdame. Werktijden en vergoeding nader te regelen. Brieven onder no. 98 adm. Mens en Wereld of opbellen tussen 6.30 en 7.30: 020 - 42 70 93.

INDEX-CIJFERS

van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

1958	117	
1959	118	stijging 0,85%
1960	121	„ 2,54%
1961	123	„ 1,65%
1962	127	„ 3,25%
1963	132	„ 3,94%
1964	140	„ 6,06%
1965	147	„ 5,00%
1966	156	„ 6,12%
1967	161	„ 3,21%
1968	?	

Omdat „Aurora” het kapitaal van alle op Index-Benaderingsvoorwaarden gesloten verzekeringen met de bovengenoemde percentages heeft verhoogd, hebben de verzekerde bedragen hun koopkracht behouden.

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering, Hoe en Waarom” wordt verteld op welke wijze „Aurora” haar verzekerden een zoveel mogelijk waardevaste levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Nachtwachtlaan 20, Postbus 9200 Amsterdam - Telefoon 78 33 55